

MƏQALƏ

Aytən Rüstəmzadə

XX əsr (sovet dövrü) Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

ayten_rustamzade@mail.ru

28*1 (16) 2020*

Xalqlar arasında dostluq körpüsü

Damarlarında Volqa sahillərindən Balkan dağlarına köçüb məskən salan əcdadlarının qanı çağlayan, slavyan mənəviyyatının ən qədim ocaqlarından birini təmsil edən bolqar xalqı öz gələcəyinə qılınc və qələmlə yol açmışdır.

Bolqar ədəbiyyatı tarixinə nəzər saldıqda bu fikir bir daha təsdiqlənir.

İvan Vazov, Lüben Karavelov, Xristo Botev kimi nasirlər bolqar ədəbiyyatında xüsusi yeri olan, heç vaxt unudulmayan sənətkarlardır.

İvan Vazov bolqar milli-azadlıq hərəkatında şəxsən iştirak etmişdir, inqilabi mübarizə mövzusu onun yaradıcılığında aparıcı xətt olmuşdur.

Bolqar ədəbiyyatında satirik ənənələrin inkişaf mərhələlərindən biri də məhz bu dövrü əhatə edir. İvan Vazov yaradıcılığının ilk dövründə “Bolqarıstan dərdləri” və “Xilas” adlı şeir məcmuələrini çap etdirmiş, sonralar milli intibahın ruhunu, pafosunu saxlayaraq, qoruyaraq, iri həcmli “Qromada” və “Zaqorka” poemalarını yazmışdır. Bununla yanaşı, İvan Vazov satirik povest və hekayələrin də müəllifi kimi ədəbiyyat tarixində öz layiqli yerini tutmuşdur. Yazıcının satirik əsərlərində dövrün bir sıra xarakterik cizgiləri yüksək bədii şəkildə əks etdirilmişdir. Meşşanlıqın təbiəti, daxili məzmunu açılib göstərilmiş və kəskin şəkildə tənqid edilmişdir.

XIX əsrin 40–50-ci illəri mühüm ictimai milli əhəmiyyət kəsb edən ədəbiyyatın

yararılması şair Petko Slaveykov, nasir Vasil Drumev kimi vətənpərvər sənətkarların fəaliyyəti ilə əlamətdardır. Petko Slaveykov milli zəminlə, yadelli ağaların və yerli istismarçıların zülmünə məruz qalan kütlələrin təəssübkeşi olmuş, haqsızlıq, dərəbəylik dünyasının qaranlıq gecəsini inam işığı ilə mübariz harayı ilə sarsıtmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Petko Slaveykov Mirzə Şəfi Vazeh şeirini bolqar oxucularına ilk dəfə tanıdan sənətkardır. Sonralar şairin oğlu Penço Slaveykov Leypsiqdə təhsil almış və F.Bodenştedtlə ünsiyyətdə olmuşdur. Penço Slaveykov da M.Ş.Vazeh irsinin nümunələrindən tərcümələr etmişdir.

Bu faktlar Bolqarıstan-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin ön səhifələri sayıla bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrdə, sovet dönəmində Azərbaycan-Bolqarıstan ədəbi-mədəni əlaqələri möhkəm olmuşdur. Bu mövzuda elmi-tədqiqat işləri aparılmış, “Azərbaycan-bolqar ədəbi əlaqələri” mövzusunda dissertasiyalar yazılmışdır.

Bir çox bolqar yazıçılarının əsərləri dilimizə tərcümə edilmişdir. Bu sahədə tanınmış şair, tərcüməçi Səyavuş Məmməd zadənin xidmətləri böyükdür. Qeyd etmək lazımdır ki, Səyavuş Məmməd zadə hekayələri və şeirləri birbaşa bolqar dilindən Azərbaycan dilinə çevirmişdir. 1980-ci ildə “Bolqar çələngi”, 1982-ci ildə Georgi Strumskinin əsərləri, 1983-cü ildə Yordan Milevin “İnsanlar və səhrələr” kitabı Səyavuş Məmməd zadənin tərcüməsində Azərbaycan dilində nəşr edilmişdir. 1985-ci ildə “Bolqar hekayələri” adı altında toplanmış yumoristik hekayələr məşhur nəsr ustalarından olan Əlfi Qasimovun tərcüməsində oxuculara təqdim edilmiş, böyük maraq və rəğbətlə qarşılanmışdır.

Bolqar şairi İvan Burin Nizami Gəncəvinin yaradıcılığına yüksək qiymət vermiş və “Yeddi gözəl” poeməsindən “Slavyan gözəli haqqında mahnı” hissəsini bolqar dilinə çevirməsini iftixar hissi ilə qeyd etmişdir.

Görkəmli sənətkarımız, dramaturgiyamızın banisi M.F.Axundovun anadan olmasının 150 illiyi Bolqarıstanda da geniş qeyd edilmişdir. Böyük şairimiz Səməd Vurğunun adı Bolqarıstanda çox məşhur olmuş, Azərbaycan-bolqar ədəbi əlaqələrinin genişləndirilməsində və möhkəmlənməsində mühüm rol oynamışdır.

Səməd Vurğunun “Ölüm kürsüsü” poeması, həmçinin Bolqarıstana həsr etdiyi şeirləri bolqar oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Xalq şairi Süleyman Rüstəm də Bolqarıstan torpağına bir sıra şeirlər həsr etmişdir. Bolqar mətbuatında Süleyman Rüstəm yaradıcılığından bir sıra nümunələr, həmçinin “Günəşli sahillərdə” silsiləsi dərc edilmişdir. Görkəmli şairimiz Nəbi Xəzrinin bir çox şeirləri bolqar oxucularının rəğbətini qazanmışdır. Atif Zeynallının Bolqarıstan səfərindən sonra yazdığı, təəssüratlarını paylaştığı “Balkanın bir parçası” şeirlər silsiləsi bolqar mətbuatında çap edilmişdir.

Azərbaycan-Bolqarıstan ədəbi əlaqələri barədə sanballı tədqiqat əsərinin müəllifi Nizami Məmmədov o zaman haqlı olaraq qeyd etmişdir: “Azərbaycan ədəbiyyatının ən yaxşı, səciyyəvi nümunələrinin Bolqarıstanda geniş yayılmasının səbəblərindən biri də budur ki, böyük Nizami dövründən tutmuş bu günə kimi yaranan Azərbaycan şeirində humanist, demokratik ideyalar, bəşəri hislər, azadlıq meylləri həmişə güclü olmuşdur”.¹⁶

16 Qızılgül nəğməsi. Bolqar şairləri Azərbaycan haqqında. B., Azərbaycan Dövlət Nəş-

Poeziya ilə bərabər nəsrimiz və dramaturgiyamız da bolqar oxucularda böyük maraq doğururdu. C.Cabbarlının “Firuzə”, “Dilbər”, “Gülzar” hekayələri, M.Hüseynin “Səhər” və “Abşeron” romanları, M.İbrahimovun “Gələcək gün” romanı, “Azad” hekayəsi, Mir Cəlalın “Söyüd kölgəsi”, İ.Qasimov və H.Seyidbəylinin “Uzaq sahillərdə”, H.Abbaszaadənin “Məhəbbət trilogiyası” (“Ləpədüyündə”, “Bu hadisə Qaradağda olmuşdur”, “Onu tanımadılar” povestləri), Ə.Babayevanın “Mənim müəlliməm” və başqa nəsr nümunələrimiz Sofiyada bolqar və türk dillərində nəşr edilmişdir. Azərbaycan dramaturqlarının əsərləri bolqar səhnələrində tamaşaya qoyulmuşdur. C.Cabbarlının “Almaz”, “Sevil”, “Solğun çiçəklər” pyesləri, İ.Əfəndiyevin “Sən həmişə mənimləsən”, “Unuda bilmirəm”, “Məhv olmuş gündəliklər” pyesləri, M.İbrahimovun “Kəndçi qızı” və “Yaxşı adam”, S.Rəhmanın “Əliqulu evlənir”, M.Şamxalovun “Qaynana” komediyaları, Ş.Qurbanovun “Sənsiz” pyesi böyük müvəffəqiyyət qazanmışdır.

Azərbaycan bəstəkarlarının bir sıra musiqili komediyaları da bolqar səhnələrində tamaşaya qoyulmuşdur. Dahi Üzeyir bəy Hacıbəyovun “O olmasın, bu olsun”, “Arşın mal alan” operettaları, F.Əmirovun “Gözün aydın”, S.Rüstəmovun “Durna” və S.Ələsgərovun “Ulduz” əsərləri maraq və rəğbətlə qarşılanmışdır.

Sözügedən dövrdə Azərbaycanda da bolqar ədəbiyyatına maraq güclü olmuşdur. İvan Vazovun, Xristo Botevin, Petko Slaveykovun, Penço Slaveykovun, Xristo Smirnskinin, Nikola Vapsarovun əsərləri, həmçinin müasir bolqar şairləri Lüdmil Stoyanovun, Nikola Furnaciyevin, Dora Qabe, Elisaveta Baqryana, Lamar, Mladen İsayev, Georgi Caqarov və bir çox başqa müəlliflərin əsərləri Azərbaycan dilində çap olunmuşdur. Elin Pelinin “Torpaq” povestlər kitabı, Stoyan Daskalovun, Anna Kamenevanın, Todor Monovun, İvaylo Petrovun nəsr əsərləri dilimizə tərcümə olunaraq nəşr edilmişdir. Bolqar dramaturqları da diqqətdən kənarda qalmamış, Raço Stoyanovun “Qısqaqç ürəklər” (“Ustalar”), Stefan Kostovun “Falçı” pyesləri Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. İvaylo Petrovun “Nonkanın məhəbbəti” pyesi isə Sumqayıt Xalq Teatrında nümayiş etdirilmişdir.

Müasir dövrdə Bolqarıstanda Azərbaycana maraq daha da güclənmişdir. Müqəddəs Kliment Oxridski adına Sofuya Universitetində Azərbaycan dili və Mədəniyyəti Mərkəzi fəaliyyət göstərir.

2017-ci ildə Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi ilə Bolqarıstan Yazıçılar Birliyinin birgə ərsəyə gətirdiyi “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı” (“Съвременна литература от Азербайджан”) kitabı işıq üzü görüb.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının Yusif Səmədoğlu, Fərman Kərimzadə, Anar, Elçin, Əli Kərim, Məmməd Araz, Musa Yaqub, Vaqif Səmədoğlu, Ələkbər Salahzadə, Sabir Rüstəmخانlı kimi ədəbi simalarının şeir və hekayələri toplanmış kitabı bolqar dilinə Boyan Angelov, Nadya Popova, İvan Yesenski, Dmitri Xristov və İva Nikolova çevirib.

Sevindirici haldır ki, Bolqarıstanda Azərbaycan tarixinə də maraq göstərilir. Görkəmli Avstriya yazıçısı, tarixçisi və alimi Erix Fayqlın “İpək Yolu üzərində Odlar

yurdu - Azərbaycan tarixi” kitabı bolqar dilinə tərcümə edilmişdir. Bu dəyərli əsəri bolqar dilinə çevirən Todor Enev, kitabın redaktoru Solmaz Süleymanovadır. 2017-ci ildə Sofiyada bu kitabın təqdimat mərasimi keçirilmişdir. Hazırda iki ölkə arasında ədəbi əlaqələri möhkəmləndirmək uğurunda layihələr həyata keçirilir.

2019-cu il bu sahədə xüsusilə əlamətdar olmuşdur. Korifey sənətkarlarımızdan olan Cəlil Məmmədquluzadənin “Seçilmiş əsərləri” (“Избрани произведения”) Sofiyada bolqar dilində nəşr edilmişdir. Layihənin rəhbəri görkəmli ədəbiyyatşünas alim akademik İsa Həbibbəyliyədir. Kitabın məsul redaktoru Bolqarıstan Elmlər Akademiyası Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, dosent Elka Traykova, tərcümənin redaktoru Sofiya Universiteti nəzdində Azərbaycan dili və mədəniyyəti Mərkəzinin direktoru Sofiya Şiqayeva-Mitreskadır. Əsərləri Azərbaycan dilindən bolqar dilinə Sofiya Şiqayeva-Mitreska (“Poçt qutusu” və “Molla Fəzləli”), Sofiya Dövlət Universitetinin türkologiya ixtisası üzrə təhsil alan tələbələri Aysun Yumer (“Kışmış oyunu”), Alper Emurlöv (“Usta Zeynal”), Çiydem Aliosmanova (“Saqqallı uşaq” və “Dəllək”), Liliya Yordanova (“Nigarançılıq”) və Janet Nikolova (“Bəlkə də qaytardılar”) tərcümə ediblər. Bolqarıstan Elmlər Akademiyası Ədəbiyyat İnstitutunun “Boyan Penev” nəşriyyatında işıq üzü görən kitabın korrektoru Emiliya Aleksiyeva, dizayner və naşiri isə Katerina Blkovadır.

Daha bir əlamətdar hadisə dahi şairimiz İmadəddin Nəsiminin 650 illiyi ilə bağlı, seçilmiş şeir nümunələrinin “Мой храм свещен” adı altında Sofiyada, bolqar dilində nəşr edilməsidir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının və Azərbaycan Respublikasının Bolqarıstan Respublikasında səfirliyinin təşəbbüsü ilə ərəsəyə gələn bu kitaba daxil olan şeirlər Boyan Angelov, İvan Yesenski, Nadya Popova tərəfindən bolqar dilinə tərcümə edilmişdir. Akademik İsa Həbibbəyli tərəfindən yazılan ön söz bolqar oxucularında dahi şairimizin yaradıcılığı haqqında geniş təsəvvür yaradır. Şübhəsiz ki, Nəsimi filosof şair olduğu üçün, onun yaradıcılığı ümumbəşərlik zirvəsindədir və dünya ədəbiyyatının gözəl nümunələrindəndir.

Cəlil Məmmədquluzadənin hekayələrinin bolqar oxucularında maraq doğurması təbiidir.

Azərbaycan ədəbiyyatının gözəl nümunələrindən olan yumoristik və satirik hekayələr və bolqar ədəbiyyatında önəmli yer tutan satira və yumor nümunələri arasında bir yaxınlıq var. Cəlil Məmmədquluzadənin yaratdığı obrazlar və bolqar yumoristik və satirik hekayələrinin qəhrəmanları arasında müəyyən bir oxşarlıq nəzərə çarpır.

Azərbaycan və bolqar xalqlarının xarakterində, adət-ənənəsində, hətta milli mətbəxində olan oxşarlıq danılmaz faktır.

Şübhəsiz ki, dünyada yumor hissi olmayan xalq yoxdur. Qədim zamanlardan insanlar öz təkamülü yolunda baməzəliyə, zarafata, məzhəkəyə laqeyd olmamışlar, kəm-kəsirləri, nöqsanları gülüslə tənqid etmişlər. Hər zaman insanlar öz dərdlərini, ağrı-acılarını şən zarafatla, incə yumorla ovutmağa çalışmışlar.

Hər bir xalq öz inkişafı tarixində bir çox problemlərlə, çətinliklərlə, məhrumiyyətlərlə qarşılaşmalı olmuşdur. Ən müşkül işlərin yoluna qoyulmasında, mənfi cəhətlərin tənqidində, sağlam əxlaq, haqq-ədalət uğrunda mübarizədə satira və yumor, nikbin gülüş insanların köməyinə gəlmişdir.

Qədim dövrlərdən başlayaraq, bədii ədəbiyyatda “ciddi” janrlarla yanaşı, satirik və yumoristik janrlar da mövcud olmuş, cəmiyyətin ictimai bələalarını, naqis cəhətlərini aradan qaldırmağa kömək etmişdir. İncə, tükənməz yumor hissində malik olan dünya xalqlarından biri də bolqar xalqıdır.

Təbii ki, yumorun da milli özünəməxsusluğu, orijinal çalarları var. Bolqar yumorunun ən bariz qabarıq təzahürü Qabrovo şəhəri ilə bağlıdır. Bu qədim şəhər bütün dünyada öz zəngin yumoru ilə məşhur olmuşdur. Yeri gəlmişkən, Qabrovo lətifələri Molla Nəsrəddin lətifələrinə yaxındır. Qabrovo lətifələri böyük bədii-estetik mahiyyət kəsb edir. Hər il Qabrovo şəhərində şənlik, zarafat, gülüş, satira və yumor bayramı keçirilir. Bildiyimiz kimi, Azərbaycanda Şəki şəhəri bu xüsusiyyətləri ilə fərqlənmişdir. Şəkiddə də hər il gülüş bayramı keçirilir. Şəki lətifələrini cəsarətlə yumor inciləri adlandırmaq olar. Şəki lətifələri ilk növbədə öz orijinallığı, spesifik xüsusiyyətləri, əvəzsiz koloriti ilə fərqlənir.

Bolqar şifahi xalq ədəbiyyatında – nağıllarda, qəhrəmanlıq dastanlarında, nəğmələrdə və saysız-hesabsız lətifələrdə incə yumor hissində, şən və zarafatçı obrazlara tez-tez rast gəlmək olar.

Yazılı bolqar ədəbiyyatında satira və yumorun inkişaf etməsi və formalaşması xüsusilə XIX əsrin ortalarına təsadüf edir. XX əsr bolqar ədəbiyyatında satira və yumor meyilləri güclüdür. Bu sahədə Bolqarıstanın bütün görkəmli yazıçıları öz qələmlərini sınımışlar.

Elin Pelin (1877–1949) bolqar ədəbiyyatının klassikidir. İlk növbədə hekayə ustası kimi tanınmışdır. Elin Pelinin əsərlərində ictimai haqsızlığa məruz qalan bolqar kəndlisinin psixologiyası, patriarxal həyat tərzinin süqutu göstərilmişdir. Onun hekayələrində nikbin xalq təfəkkürü, sağlam mənəviyyət xürafata qarşı qoyulur. Çoxçalarlı yumor, acı sarkazm Elin Pelin üslubu üçün səciyyəvidir. Bununla yanaşı, Elin Pelin uşaqlar üçün də bir sıra gözəl əsərlər yazmışdır.

Ən görkəmli satira və yumor ustalarından biri də Çudomir təxəllüsü ilə tanınan Dmitr Çorbaciyski olmuşdur. Onun yaradıcılığı siyasi satiranın bariz nümunələrindəndir. Elin Pelin kimi Çudomir də kəndli güzəranını, kənd həyatını təsvir etmiş, kənd ruhanilərinin, xırda ticarət işçilərinin, kəndxuda və dövlət məmurlarının azgınlıqlarını, dövlət idarələrində baş verən haqsızlıqları tənqid etmişdir.

Çudomir haqlı olaraq qeyd etmişdir ki, xalqlar da uşaqlar kimi öyüd-nəsihəti sevmirlər, həqiqəti əylənə-əylənə qavramaq istəyirlər. Çudomirin təbirincə desək, əgər satira cərrah bıçağıdırsa, yumor yaraya qoyulan şəfalı məlhəmdir.

Təəssüf ki, bu gözəl satira və yumor ustasının yaradıcılığının çox az bir qismi oxuçularımıza təqdim edilmişdir. Çudomirin bədii irsinin digər nümunələrinin də dilimizə tərcümə edilməsi yaxşı olardı. Bir-birinə çox yaxın olan bolqar və Azərbaycan yumor xalqları daha da yaxınlaşdırır. Fikrimizcə, bu baxımdan, görkəmli yazığımız Salam Qədirzadənin yumoristik hekayələrinin də bolqar dilinə tərcümə edilməsi vacibdir.

Yumor və satira ustalarımızın əsərlərinin bolqar dilinə tərcümə edilməsi, bolqar oxucularına təqdim edilməsi iki xalq arasında dostluq körpüsünün daha da möhkəmlənməsində mühüm rol oynaya bilər.